

УДК 373.036.5

ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сіваш Т.Д.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

В статті проаналізовано поняття «творчість», «творчі здібності», «творча особистість» з погляду філософії, педагогіки та психології. Автор пропонує шляхи, що сприятимуть активізації творчої діяльності учнів початкової школи. Визначено важливу роль розвитку дивергентного мислення у процесі виховання творчої особистості, а також описано основні його характеристики. Окреслено педагогічні принципи та шляхи формування творчої особистості молодшого школяра.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творча особистість, виховання творчості.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань сучасної освіти України є виховання творчої особистості, адже вона значно краще й легше пристосовується до побутових, соціальних і виробничих умов, ефективніше їх використовує та змінює відповідно до власних уподобань, переконань тощо. І тому важливу роль відіграє творче виховання, в основу якого потрібно покласти використання різних засобів, підходів до розвитку дитини, орієнтованих на досягнення оригінального результату. Адже ще В. Сухомлинський зазначав: «...без творчого життя особистість не може бути вихованою, без творчості немислимі духовні, інтелектуальні, естетичні взаємовідносини» [17, с. 436]. Саме творчість стимулює розвиток мислення, інтересів, дослідницьку діяльність.

Розвиток творчих здібностей є важливою умовою процесу культурного розвитку суспільства і виховання людини. Творча діяльність учнів сприяє формуванню їхніх морально-естетичних і вольових якостей, оскільки у процесі розв'язання творчих завдань діти виробляють уміння критично ставитись до тривіального, вчать дискутувати, відстоювати власну думку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Орієнтація навчально-виховного процесу на розвиток творчих здібностей особистості має давні традиції у педагогіці, починаючи ще з античної (грецької, спартанської, римської) системи виховання. Пильну увагу приділяли їй К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші. Тенденції особистісної орієнтації розвитку системи освіти підтверджені результатами досліджень сучасних вітчизняних і російських психологів (Г. Балл, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, Л. Шрагіна) і педагогів (І. Бех, І. Волощук, О. Грушко, І. Зязюн, В. Клименко, А. Машталір, О. Савченко, О. Філінчук).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідники аналізують різні аспекти проблеми творчих здібностей, їх природи, компонентного складу, критеріїв і показників розвитку, методів і прийомів формування.

Більшість із цих питань досі залишаються дискусійними, що свідчить про складність та багатозначність природи цього феномена.

Мета статті полягає у визначенні справжньої психолого-педагогічної сутності дефініцій «творчість», «творчі здібності», «творча особистість».

Виклад основного матеріалу. Український педагогічний словник за редакцією С. Гончаренка визначає творчість як «продуктивну людську діяльність, здатну породжувати якісно нові матеріали та духовні цінності суспільного значення» [6, с. 326]. Новизна, яка виникає в результаті творчої діяльності, може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Об'єктивна цінність визнається за такими продуктами творчості, в яких відкриваються невідомі закономірності навколишньої дійсності, встановлюються та пояснюються зв'язки між явищами, які вважаються непов'язаними між собою. Суб'єктивна цінність продуктів творчості має місце тоді, коли продукт творчості новий не сам по собі, об'єктивно, а новий для людини, яка його створила. Такими є продукти дитячої творчості в області малювання, ліплення, складання віршів і пісень. Отже, творчість – це діяльність, результатом якої є нові матеріальні та духовні цінності, найвища форма психічної активності, самостійності, здатність створювати щось нове, оригінальне. У результаті творчої діяльності формуються та розвиваються творчі здібності.

Творчі здібності, або креативність – інтелектуально-евристичні здібності (здібність генерувати нові ідеї, висувувати гіпотези, фантазувати, бачити суперечності, асоціативно мислити, переносити знання і вміння в нові ситуації – компоненти творчих здібностей, що забезпечують створення нового творчого продукту) [13, с. 53–54]. Е. Торренс під креативністю розумів здатність до загостреного сприйняття недовіків, прогалин у знаннях, дисгармонії. У структурі творчої діяльності він виділяв: сприйняття проблеми; пошук рішень; висування та формування гіпотез; перевірку гіпотез; модифікацію гіпотез; знаходження результатів [19, с. 164]. У творчій

діяльності важливу роль відіграють такі фактори, як особливості темпераменту, здатність швидко засвоювати та породжувати ідеї (некритично ставитися до них); творчі розв'язки приходять у момент релаксації, розсіювання уваги [8, с. 56]. Д. Богоявленська основним показником творчих здібностей виокремлює інтелектуальну активність, яка поєднує у собі 2 компоненти: пізнавальний (загальні розумові здібності) та мотиваційний. Критерієм виявлення творчості є характер виконання людиною запропонованих їй мисленневих задач [3, с. 41]. М. Львов визначив, що творчість – це виплиск емоцій, вона не відокремлена від знань та умінь, емоції супроводжують творчість, надихають діяльність людини, підвищують тонус її протікання, роботи людини-творця, надають їй сили. Але пробуджують творчий акт лише строгі, перевірені знання й уміння [12, с. 24]. Таким чином, в загальному вигляді творчі здібності – це індивідуальні психологічні особливості індивіда, які мають відношення до успішності, але не зводяться до знань, умінь і навичок, які вже вироблені у школяра.

Враховуючи те, що елемент творчості може бути присутнім у будь-якому виді людської діяльності, то справедливо говорити не лише про художні, але й про технічні, математичні творчі здібності тощо. Творчі здібності являють собою сукупність багатьох якостей. І питання про компоненти творчого потенціалу залишається до цих пір відкритим, хоч у даний момент існує декілька гіпотез, які стосуються даної проблеми. С. Сіоева запропонувала визначити креативну особистість як таку, що має внутрішні передумови, котрі забезпечують її творчу активність, тобто не стимульовану ззовні пошукову та перетворювальну діяльність [16, с. 24].

Багато психологів пов'язують здібності до творчої діяльності, передусім, з особливостями мислення. Зокрема, видатний американський психолог Дж. Гілфорд, який займався проблемами людського інтелекту встановив, що творчими особистостям властиве дивергентне мислення [4, с. 36]. Люди, які мають такий тип мислення, під час розв'язування проблеми не концентрують усю свою увагу та зусилля на знаходження одного правильного розв'язку, а починають шукати розв'язання в усіх можливих напрямках для того, щоб роздивитись та обміркувати якомога більше варіантів. Такі люди схильні створювати нові комбінації з елементів, які більшість людей знають і використовують тільки визначеним чином, або формувати зв'язки між двома елементами, які на перший погляд не мають нічого спільного. Дивергентний спосіб мислення характеризується наступними основними особливостями: швидкість, гнучкість, оригінальність, завершеність [19, с. 51].

Відомий дослідник проблеми творчості Я. Пономарьов, опираючись на біографії видат-

них вчених, винахідників, художників та музикантів виокремлює наступні види творчості: здібність бачити проблему там, де її не бачать інші; здібність згортати мисленнєві операції, замінюючи декілька понять одним та використовуючи більш ємні, в інформаційному відношенні, символи; здібність застосовувати навички, набуті при розв'язанні однієї задачі, до розв'язання іншої; здібність сприймати дійсність цілою, не поділяючи її на частини; здібність легко асоціювати віддалені поняття; здібність пам'яті видавати потрібну інформацію в потрібну хвилину; гнучкість мислення; здібність обирати одну з альтернатив розв'язку проблеми до її перевірки; здібність включати відомості у вже сталі системи знань; здібність бачити речі такими, які вони є, виокремлювати об'єкт спостереження з того, що приносить інтерпретацію; легкість генерування ідей; творча уява; здібність удосконалення первинного задуму [15, с. 6–36].

Вчені та педагоги, які займаються розробкою програм та методик творчого виховання на базі ТРВЗ та АРВЗ вважають, що компонентами творчого потенціалу людини виступають наступні здібності: здатність ризикувати; дивергентне мислення; гнучкість у мисленні та діях; швидкість мислення; здатність висловлювати нові оригінальні ідеї; багата творча уява; сприйняття неоднозначності речей та явищ; високі естетичні цінності; розвинута інтуїція [1, с. 39–42]. Аналізуючи вказані вище точки зору з питання про складові творчих здібностей, можна зробити висновок, що незважаючи на різноманітність підходів до визначення, усі дослідники виокремлюють творчу уяву та якість творчого мислення як обов'язкові компоненти творчих здібностей.

Творча особистість володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, вмє відкинути звичайне, шаблонне, їй притаманні творчі здібності, які відповідають творчій діяльності та є умовою її успішного здійснення.

Творча діяльність школяра підвищує його захопленість навчальним процесом, сприяє успішному засвоєнню знань, стимулює інтелектуальні зусилля, упевненість у собі, виховує незалежність поглядів. А. Шумілін [18, с. 53] розглядає окремі способи активізації творчої діяльності: проблемне викладання знань, дискусія, дослідницький метод, творчі роботи учнів, створення атмосфери колективної творчої діяльності під час уроку.

Активізація творчої діяльності сприяє: виключення критики (можна висловлювати будь-яку думку не боячись, що її визнають абсурдною); заохочування найнеочікуваніших результатів асоціацій (чим більш дикою здається ідея, тим краще); вимога, щоб кількість запропонованих ідей була чим більшою; визнання, що висловленні ідеї не є нічиєю власністю, ніхто не має права монополізувати їх;

кожен учасник має право комбінувати ідеї, висловлені іншими, видозмінювати їх, покращувати та удосконалювати.

Формуванню творчої особистості дитини вимагає від вчителя дотримання під час організації навчальної діяльності таких принципів: принцип розвитку (передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів); принцип самодіяльності (має на меті діяльнісний підхід, за якого учні відчувають себе співучасниками навчального процесу, а ідеї вчителя повністю оволодівають ними); принцип самоорганізації (передбачає спонування учнів до організації свого робочого місця, планування роботи по виконанню навчального завдання, здійснення самоперевірки).

Для того, щоб успішно активізувати творчу діяльність молодших школярів учителю необхідно бачити результативність та продуктивність власної роботи. Для цього необхідно слідкувати за динамікою виявлення творчої діяльності кожної дитини. Елементи творчості та взаємодія елементів відтворення в діяльності школяра, як і в діяльності дорослої людини, необхідно розрізняти за двома характерними ознаками: за результатом (продуктом) діяльності та за способом її перебігу. Зрозуміло, що в навчальній діяльності елементи творчості учнів проявляються, насамперед, в особливостях її перебігу, а саме в умінні бачити

проблему, знаходити нові способи розв'язання конкретних практичних та навчальних задач у нестандартних ситуаціях. Творчу діяльність можна стимулювати також через реалізацію між предметних зв'язків, через введення у незвичайну гіпотетичну ситуацію. Слід враховувати, що учні реалізують весь свій потенціал, коли бачить зв'язок між затраченими зусиллями та отриманим результатом, а тому нагородження є невід'ємною частиною виховання творчої особистості.

Висновки та пропозиції. Таким чином, під творчими здібностями ми розуміємо сукупність властивостей та якостей людини, необхідних для успішного здійснення творчої діяльності, у процесі якої вони дозволяють виконати перетворення, перебудову предметів, явищ, начеркових, чуттєвих та мисленневих образів, відкривати нове для себе, шукати та приймати оригінальні, нестандартні рішення. Можна зробити висновок, що творча діяльність активізується у сприятливій атмосфері, при доброзичливих оцінках з боку вчителів, заохоченні оригінальних висловлювань. Важливу роль при цьому грають відкриті питання які спонукають школярів до роздумів, до пошуку різноманітних відповідей на одні й ті самі питання навчального плану. Ще краще, якщо самим учням дозволяється ставити подібні питання та відповідати на них.

Список літератури:

1. Альтшуллер Г.С. О психологии изобретательского творчества / Г.С. Альтшуллер, Р.Б. Шапиро // Вопросы психологии. – 1956. – № 6. – С. 37–49.
2. Білик Т.С. Особливості вивчення величин як засіб творчого розвитку дітей / Т.С. Білик // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр. – Випуск 10(13) / редкол.: Р.С. Гуревич (голова) [та ін.]; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. – С. 111–114.
3. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону, 1983. – 274 с.
4. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник для студентів психол. і педагог. спеціальностей. – 2-ге вид., випр. і доп. / М.Й. Варій. – К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
5. Голюк О.А. Характеристика типів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку / Голюк О.А., Пахальчук Н.О. / Наука и инновации в современном мире: образование, воспитание, физическое воспитание и спорт. В 2 книгах. К. 1: монография / [авт. кол.: Безрукова Н.П., Львович И.Я., Преображенский А.П. и др.]. – Одесса: КУПРИЕНКО С.В., 2017. – С. 67–91.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 489 с.
7. Демченко О.П. Спостереження за емоційними реакціями дітей у процесі створення виховних ситуацій / О.П. Демченко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – № 5. – Луганськ, 2009. – С.105–114.
8. Загальна психологія: підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
9. Карук І.В. Розвиток пізнавальних інтересів у дітей дошкільного віку в процесі експериментальної діяльності / І.В. Карук // Молодий вчений. – 2018. – № 5.2 (57.2), травень. – С. 89–92.
10. Казаручик Г.Н., Сиваш Т.Д., Колесник К.А. Освоение словаря антонимов как условие развития вербального творчества детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи / Г.Н. Казаручик, Т.Д. Сиваш, К.А. Колесник // Молодий вчений. – 2018. – № 5.1 (57.1). – С. 42–48.
11. Крутій К.Л., Стахова І.А. Природничо-наукова підготовка майбутніх учителів початкової школи засобами STEAM-освіти / К.Л. Крутій, І.А. Стахова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 51 / редкол. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма "Планер", 2018. – С. 391–395.
12. Львов М.Р. Развитие творческой деятельности учащихся на уроках русского языка / М.Р. Львов // Начальная школа. – 1993. – № 1. – С. 21–26.
13. Момот Л. До проблеми формування творчих здібностей у процесі навчання / Л. Момот, Л. Шелестова. – К.: Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 53–54.
14. Осадчук С.Ю. Система дистанційної освіти в початковій школі: вимоги до підготовки майбутніх учителів / С.Ю. Осадчук / Комп'ютерна педагогіка: психолого-педагогічні проблеми, пошуки, рішення: матеріали

- Регіональної науково-практичної конференції (14-15 травня, 2013 р.) / Під заг. ред. М.Г. Коляди // Інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників (м. Донецьк) Університету менеджменту освіти. – Донецьк: ІПОШПУМО, 2013. – С. 107–113.
15. Пономарев Я.А. Психология творчества: общая, дифференциальная и прикладная / Я.А. Пономарев, И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов. – М.: Наука, 1990. – 250 с.
  16. Сисоева С.О. Основы педагогической творчести учителя: навчальний посібник / С.О. Сисоева. – К.: УСДОУ, 1994.
  17. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977.
  18. Шумилин А.Т. Талант и творчество / А.Т. Шумилин // Формирование творческих способностей: сущность, условия, эффективность. Сб. трудов. – Свердловск: СГПИ, 1990. – С. 40–53.
  19. Torrance E.P. Growing up creatively gifted: a 22-year longitudinal study / E.P. Torrance // Creative Child and Aduh Quaterly. –1980. – № 5 – P. 148–170.

Сиваш Т.Д.

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского

ВОСПИТАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье проанализированы понятия «творчество», «творческие способности», «творческая личность» с точки зрения философии, педагогики и психологии. Автор предлагает пути, способствующие активизации творческой деятельности учащихся начальной школы. Подчеркивается важная роль развития дивергентного мышления в процессе воспитания личности, а также описаны основные его характеристики. Определены педагогические принципы и пути формирования творческой личности младшего школьника.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, воспитание творчества.

Sivash T.D.

Vinnysia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

EDUCATION OF CREATIVE PERSONALITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE PRIMARY SCHOOL

Summary

The article analyzes the notion of "creativity", "creation of ability", "creative individuality" from the point of view of philosophy, pedagogy and psychology. The author suggests ways to enhance the creative activity of elementary school students. The important role of development of divergent thinking in the process of revealing the creative personality is determined, as well as its main characteristics are described. The pedagogical principles and ways of formation of a young person's student's creative personality are outlined.

Keywords: creativity, creative activity, creative ability, creative personality, education of creativity.